

Irodalomtörténeti Közlemények
KANONIZÁCIÓ ÉS A „SZERZŐI ARC” AZ 1957 UTÁNI
ERDÉLYI MAGYAR IRODALOM MAGYARORSZÁGI RECEPCIÓJÁBAN

„Félrevezet a kérdés, igaz van-e vagy sem annak, aki értékelt egy művet. Sokkal érdekesebb arra válaszolni, miért, milyen kánonok alapján fogalmaztak meg ilyen vagy olyan ítéletet.”

(Szegedy-Maszák Mihály)

Az irodalomtörténeti kánonok vizsgálata az irodalomkutatásnak olyan újfajta megközelítési módjaihoz nyújthat segítséget, amelyek nemcsak az utóbbi évtizedek monolitikus szemléletű irodalomtörténetének új aspektusaira, de az egész irodalmi rendszernek új, elméleti és gyakorlati revíziójára tehetnek kísérletet. Tanulmányom több részre bontható, minthogy elengedhetetlennek tartottam a kánonképzésnek és a kanonikus jelenségnek néhány alapvető jellemzőjét vázolni, és csak ennek tükrében, a kánon alakulástörténetének egyik legmerevebb fokozataként vizsgálni olyan kultikus megközelítésmódokat, amelyek jellemzői a címben említett recepciónak. Ugyanakkor vázolnom kellett a második világháború utáni magyarországi és erdélyi irodalmi/irodalompolitikai háttérnek néhány alapvető paraméterét, hogy az utóbbi évtizedek hatalmi kánonján keresztül próbáljam értelmezni az ilyen megközelítésmódokat.

Az utóbbi évtizedek nemzetközi irodalomtudományának egyik döntő problémájává a kánonképződés vált. A főbb irodalomelméleti kérdésirányok nem kerülhették meg, s ha explicit módon nem is, de tárgyalták a kanonizáció elméletének bizonyos aspektusait. Az alábbiakban – elsősorban e dolgozat szűk keretei miatt – magam nem fogom a kánonképződés kérdésének aktualitását, irányait és szakirodalmát több szempont szerint vázolni, két alapkérdést azonban mindenképpen említenem kell: az egyik maga a kánon problémája, a másik a kanonizáció, vagyis azon mezők, irodalmi diskurzusok, intézmények és társadalomszegmentumok szerepe, amelyek révén bármelyik kánon megnyilvánul. Ennek előfeltételeként egy viszonylag jól körülhatárolható fogalomrendszerből kell kiindulnunk, annál is inkább, minthogy még a szakirodalom is hajlamos e divatossá vált szellemi konstrukcióról meglehetősen zavarosan beszélni. A „kánoni” fogalomzavart elsősorban a többféle lehetséges kánonfelfogás miatt kell megemlíteni, amelyek következtében a kánon különböző értelmezése, megragadása a megfelelő fogalomkészlet hiányában relativizálni látszik minden olyan törekvést, amely egységes jelenségként próbál leírni különböző olyan irodalomtörténeti „mozgásokat”, jelenségeket, amelyek kanonikus erővel bírnak. A sokféle értelmezés alapján azt lehetne állítani, hogy a kánonnak több „fokozata” van, amelyek között sajnos nem mindig tesznek különbséget, így e fogalom látszik helyettesíteni egy irányzatot, egy paradigmát vagy akár egy egész népcsoport kulturális örökségét is.

Tulajdonképpen arról van szó, hogy a kánont tág, azaz kulturális vagy szűk, azaz értelmezői-közösségi jelentésben használjuk. Minthogy a kánon elsősorban kánoni rangot jelent, illetve az ilyen rangra emelt, mértékadónak tartott művek összességét, a kánon

nem más, mint adott pillanatban adott értékek (felismerése, azaz maga a ránk hagyományozódó kultúra egy olyan értelemben, ahogyan azt egy bizonyos kor, illetve érdekközösség meghatározza. Amennyiben a kultúra elsajátítása nyelvtermészetű, a kánon olyan közös tudást testesít meg, amely lehetővé teszi egy nyelv beszélői számára, hogy a ránk hagyományozandó hagyományt, mint olyat, ismerjük fel, így azt állíthatjuk, hogy kánon nélkül nem is létezhetünk. A kánon „ismeretek tára és egyben a történelem megtestesülése”,¹ a múlt egy továbbélő darabja a jelenben. E tág, kulturális kánonkonceptió vagy a „kánon mint nyelv”-konceptió² szembehelyezkedik a kánonértelmezésnek azzal az elképzelésével, amely szerint a kánon a saját jogon kanonikus szövegek listája volna. A kánon mint gondosan összeválogatott szövegek halmaza pedig igencsak elterjedt nézet a szakirodalomban, amely nyilván más kérdésfeltevéseket is implicál: melyek e szövegek, hogyan jött létre halmazuk, milyen okok alapján, s főleg, hogy milyen közös jegyek találhatók az ekként összeválogatott szövegekben. „A kánon mint szövegek listája”-felfogás mögött persze mindig vannak rendezőelvek és vannak mértékadó körök, akik e listára mint a nagy művek korpuszára mértékadóként tekintenek. A kánon amolyan „díszpéldánygyűjtemény” (Kálmán C.), de semmiképp sem rögzített lista, hanem adott értelmezői közösségek által kialakított (top)lista. „A kánon mint lista, mint szövegek korpusza”-elképzelés tehát túlmutat önmagán, valami szövegen kívüli, szöveg fölötti szabályra, hagyományra vagy akár etikai-esztétikai minőségekre. Ez azért fontos, mert a kánonviták igen gyakran csak listaviták maradnak, amelyekben a fő vitakérdés az, hogy mennyiben azonos vagy mennyire különbözik bizonyos szövegek jegyzéke valamely más listától.

A kanonicitásról azt mondhatjuk, hogy értelmezések olyan intézményesült, rögzült s többé-kevésbé elszigetelt változata, amely maga is kanonikus. Ilyen értelemben nem beszélhetünk kanonikus szövegekről, minthogy nem a szövegek válnak kanonikussá, hanem maguk az értelmezések. Ha a kánon változik, megváltozik az értelmezői előfeltevések egy bizonyos halmaza, ennek megfelelően megváltozik az értékesként kiválasztott szövegek listája is. A kanonizált értelmezéseket kettős dinamizmus jellemzi. Aktívak, azaz produktívak olyan értelemben, hogy a bevett, kanonizált értelmezések megkönnyítik más, hasonló művek értelmezését, s végső soron a kultúra elsajátítását is lehetővé teszik, másrészt nem produktívak abban az értelemben, hogy eleve értelmezik, és partikuláris érdekeik szerint elolvassák helyettünk a műveket.

Bármilyen legyen is egy kánon, nem egy örök érvényű valami, amelynek eredete és természetete kiismerhetetlen volna. Megrögzítettséget sugall ugyan, a klasszikusok tekintélyelvűségének megfelelően afféle mitológia, amely a változtathatatlan és örökérvényűség illúzióját a hatalom különböző eszközeinek igénybevételével éri el. Éppen ezért lényegéhez tartozik az újraalkotás, a kánonrombolás, az új legitimációkeresés. Az új kánont felállító mozgalmak, csoportosulások kétségbe vonják a korábbi értelmezéseket, s új értékrendet, új ideológiát teremtenek, mégis a kánon elleni támadás gyakran éppoly rituálissá és konvenci-

¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban* = Sz.-M. M., *Minta a szőnyegen*, Bp., Balassi, 1995, 77.

² KÁLMÁN C. György, *A kis népek kánonjainak vizsgálata*, Helikon, 1998/3.

onálissá válik, mint hajdan a kánon tisztelete volt. Az egyeduralkodó és tekintélyelvű kánon elleni harc egyeduralkodóságba és tekintélyelvűségbe torkollik.

Mínt hogy e dolgot elsősorban a kánonképződés működésére és körülményeire szeretne reflektálni, elsősorban azt kell figyelembe vennünk, hogy kik teremtik, változtatják, és milyen intézmények segítségével alakítják, illetve tartják fenn a kánon. A kánonképzés és -fenntartás olyan struktúrát igényel, amely önmaga továbbélését és a hatalom szupremáciájának a fenntartását is biztosítani tudja. Ha Barthes szerint az irodalmat értelmező tevékenység maga az irodalom, akkor ez könnyen oda vezethet, hogy a „hivatásos” értelmezők (tudósok, irodalmárok, kritikusok) lesznek az irodalom első számú letéteményesei, amely tulajdonképpen „hivatalos” irodalom lesz, mínt hogy ők határozzák meg centrum és periféria aktuális viszonyát az irodalmi műalkotások szintjén, ők döntenek el, hogy valaki bekerül-e vagy sem a saját értékkategorizációjuk alapján vázolt kritériumok szerint az irodalmi rendszerbe. A kritikusoknak és a literátoroknak elsődleges szerepük van a közvetítésben, értékítéleteikkel megpróbálják nagymértékben meghatározni a kánon későbbi, „laikus” közvélemény általi passzív legitimációját. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy egyszerre több kánon is létezhet egymás mellett,³ ennél fogva többféle irodalomtörténettel is számolni kell, s hogy az ellenkánont nem szabad pusztán egy egységes oppozíciós diskurzus megtestesítőjeként szemlélni. Mindazonáltal az irodalmi élet éppen hatalmon lévő hivatalos/hivatásos résztvevőinek legfőbb feladata éppen abban áll, hogy az általuk propagált kánon lesz a legjobban dokumentált és a legismertebb kánon: új nemzedékekre száll át, iskolában tanítják, hivatalos tiszteletre tarthat igényt, és olyan konvencióhalmazt, illetve szövegkorpuszt képvisel, amelynek ismerete nélkülözhetetlen feltétele az erudíciónak.

A kánon ezért elsősorban rendszerszerűségben kell szemlélnünk: kulturális intézményekre, értelmező-hitelesítő közösségekre van szüksége érték koncepciójának, norma-rendszerének legitimálásához. A megkülönböztetett tekintéllyel felruházott művek kiválasztását és értelmezését hatalmi érdekek befolyásolják. A kánonok és a kulturális intézmények egymást feltételezik, egyrészt ezek a kulturális intézmények elképzelhetetlenek hatalmi struktúrák nélkül, másrészt a kánonok tekintélye és állandósága épp ezen intézményektől függ. Az intézmények irányítják az uralkodó normákat, tehát ők szentesítenek vagy vetnek el ilyen normákat. Azt kívánják megszabni, hogy ki(k) vagy mely termékek maradjanak meg egy közösség emlékezetében. Az ilyen funkcióknak elsősorban az oktatási intézmények tesznek eleget, de ugyanígy a kánonot fönntartó intézménynek számítanak még: maguk a termelők, a kiadók, a kritikusok (bármilyenek), a folyóiratok, a klubok, az írócsoportok, a könyvtárak, a média és még mások is. „Az irodalmi rendszer változatosságát figyelembe véve – írja Even-Zohar – látható, hogy a különféle intézmények ugyanabban az időben a rendszer más és más szeletei érdekében működnek. Akkor például, amikor újítók egy csoportja már elfoglalhatta az irodalmi intézmény középpont-

³ Amennyiben a kanonicitást valamely közvetítő intézmény (könyvtár, könyvkiadás stb.) szerint próbálunk felmérni, valószínűleg arra a következtetésre jutnánk, hogy az emígy kapott lista részben vagy egészben eltér például a tantervkébeli listáktól s legfőképp a „hivatalos” irodalom listáitól, a népszerű irodalom regiszteréhez tartozik, és inkább a tömegek kánonját, míntsem a „magas” kánon, a profik rétegének kánonját tükrözi.

ját, iskolák, egyházak és más szervezett társadalmi-kulturális tevékenységek és testületek még mindig olyan normának vethetik alá magukat, amelyeket egy csoport már nem fogad el.⁴ Minthogy a kultúra intézményei általában a politikai hatalom kezében vannak, nyilvánvaló – amint azt Hazard Adams is megállapítja –, hogy a „kulturális és politikai körülmények befolyásolják egy adott kánon nyitottságának, illetve zártságának fokát: hatalmi kritériumok változásával változnak maguk a kánonok is. A hatalom princípiuma diktálja a változást...”⁵ Az értékelés a kanonizált értéktudatosítás érdekében állandó befolyás alatt történik. Ez sokszor látens módon erősíti a kánont, minthogy a befogadók ritkán érzékelik az olyan értékszempontok kisajátító jellegét, mint amilyeneket mondjuk a tankönyvek terjesztenek. Persze a „klasszikus” értékek axiomatikus elfogadása szempontjából sokkal nagyobb hatása van az ilyen módon történő kanonizációnak, mint a közvetítők általi kritikusai vagy értelmezői eljárásoknak. Mégis ők a kánon érték- és normarendszerének a megalapozói, míg a tankönyvek, a könyvtárak már egy második szintű, időben későbbi, de nyilván szélesebb kanonizációt képviselnek.

Az irodalmi kanonizáció szociális-intézményes szerkezetének nemcsak hatalmi aspektusú vonatkozásai vannak. Az irodalom többé-kevésbé önmagát is kanonizálja, minthogy bizonyos poétikai eljárások, témák, formák óhatatlanul befolyásolják a kortárs szövegek szerzőit és olvasóit egyaránt. Az ilyen entitások változatlan megőrzése és folyamatos jelenvalóvá tétele a kánoni szöveggondozás, míg a „megfelelő” kommentárok, „helyes” olvasatok a kánoni értelemgondozás megnyilatkozásai. Az alapvető kanonizáló eljárások közül a „szerző elve” és a „szerzői névalírás” szintén beléphet a szöveggondozás műveletébe.⁶ A nem fikciós, önéletrajzi jellegű könyvek, naplók, a metatextuális megnyilatkozások már nemcsak a vizsgált szövegek vagy szövegen belüli sajátosságok (poétikai jegyek, műfaji szabályok stb.) értéktételezésére, s mint ilyen továbbadására figyelnek, de szerzői nevek és szerzőlisták kanonizációjában érdekeltek.

Even-Zohar írja egy helyen, hogy „a kanonikusság nem inherens jegye a szövegi tevékenységnek”, így valószínűleg leszögezhető, hogy maga a szöveg semmilyen módon nem viseli magán a kánonba tartozás jegyét. Egy írás a hatalmi értelmező közösségben válik „műalkotássá”, mert ez a közösség birtokolja azt a diszkurzív teret, amelyben a kánonalkotás folyik. Ahogyan Kálmán C. György írja: „A kanonicitás értelmezés dolga meg intézményeké, közösségeké, hatalmi viszonyoké, hagyományoké és így tovább, de semmiképpen sem adott jellegzetessége bármilyen szövegnek.”⁷ Tehát egy kánon szempontjából történetileg azt kell vizsgálnunk, hogy egy mű hogyan keletkezett, terjedt el és főleg, hogy hogyan teremtették, olvasták, illetve tanították újra. Irodalomtörténeteinknek

⁴ Itamar EVEN-ZOHAR, *Rendszerezvő irodalomtudomány*, Helikon, 1995/4, 460.

⁵ Hazard ADAMS, *Canons: Literary criteria/power criteria*, Critical Inquiry, 1988. summer, 754.

⁶ KULCSÁR SZABÓ Zoltán, *Irodalom/történeti/kánon(ok) = Szövegek között*, Szeged, JATE BTK, 1996, 18; illetve a kánoniség intertextuális háttéréről: Uő., *Intertextualitás: létmód és/vagy funkció*, It, 1995, 495–541.

⁷ KÁLMÁN, i. m., 257.

nemcsak azt kellene megkérdeznünk, hogy mit olvassunk, de azt is, hogy ki olvas, ki(k) írnak, milyen társadalmi rétegnek, milyen műfajban és azt is, hogy milyen hatással.⁸

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a kánonok alakulástörténete bizonyos mértékben az irodalomértés története is, a kanonizáció az időbeniség megszüntetője a kultúra részévé integrálás műveletével együtt. Történeti alakulásrendjében minden kánon minta, értékalakzat, olvasási elvárás és továbbírási kényszer, funkcióit tekintve pedig – S. J. Schmidt nyomán⁹ –: keret (mint az ismeretszerzés alapfeltétele), cselekvési szabály (törvények, konvenciók, eljárások) és értékorientáció (norma).

*

Dolgozatomnak ez a része olyan magyar irodalomtörténeti kánont tárgyal, amely meghatározta az utóbbi negyven év magyar irodalmának értékrendjét, kisajátította az irodalmi diskurzusokat és a kánonokra jellemző kettős időirányultásnak megfelelően, amellyel, hogy újraalkotta a múltat, és szelektív emlékezettel saját érdekeinek megfelelő új irodalomtörténetet teremtett, a jövő számára is bizonyos formális keretet, mintát, értékrendet kívánt nyújtani. Minthogy ezáltal megszabta az értelmezési stratégiákat, nagymértékben befolyásolta a határon túli magyar irodalmi diskurzusokat is azok magyarországi recepciója által, és sok esetben a mai napig érvényesülő monolitikus értéklátást határozott meg. Az alábbiakban a „népnemzeti”-ként definiált kánon struktúráján keresztül próbálom meg felvázolni – egy jövőbeni gyakorlati kutatás számára – azokat a kanonizációs aspektusokat, amelyek az erdélyi irodalom¹⁰ valós értékei helyett sokszor csak az őket elfedő ideológiát, illetve a szerzők körül kialakított mítoszt állították előtérbe a magyarországi recepcióban.

Bármilyen kánonképződés tanulmányozása oksági folyamatokkal, előzményekkel és következményekkel való foglalkozást is szükségessé tesz. Mint már említettük, a kánon nem függetlenedhet az adott kor hatalmi struktúrájától és ideológiai erőterétől. A második világháborút követő hatalmi diskurzusokra az irodalom terén is hatványozottan érvényes ez a megállapítás. A hatalomváltás után ugyanis fokozatosan újraértékelték az esztétikai értékszempontokat a marxista-realista és népnemzeti ideológiáknak megfelelően. Köztudott, hogy a realizmuskoncepció az irodalmi műalkotások létrehozásának kizárólagos feltétele lett, s ezáltal az esztétikai jelek valósághoz való viszonyát is a pusztá eszközfunkcióra redukálta. Az ábrázolás „tartalmi helyességének” fő irányvonalával az irodalompolitika drasztikusan szólt bele az irodalom öntörvényű interakciójába.¹¹ Az

⁸ John GUILLORY szerint, ha listát készítenénk a nemzetközi kánonban szereplő alkotókról, meglepően kevés női, színesbőrű vagy alacsony származású szerzőt találnánk: *Canon = Critical Terms for Literary Study*, Chicago, University of Chicago Press, 1990.

⁹ Idézi KULCSÁR SZABÓ Zoltán, *i. m.*

¹⁰ Szándékosan nem térek ki a dolgozatomban az erdélyi magyar irodalom, mint olyan, létjogosultságának a kérdésére, azaz a magyar irodalom egységes, illetve „kétséges” voltának problematikájára.

¹¹ Lásd részletesen az „elvezített folytonosságról”: KULCSÁR-SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Bp., Argumentum, 1994².

irodalompolitikai helyzet nagyjából hasonló volt Erdélyben is. A hatalomváltás után olyan baloldali elkötelezettségű irodalmárréteg jutott hatalmi pozícióba, amelyik elutasított minden „nem osztály jellegű” irodalmat. Gaál Gábor rendíthetetlenül hirdette hatalmi helyzetéből a „tisztá osztályvonal” irodalmát, amelyet Nagy István termelési regényei erősítettek. Az egykori helikoni vonal megszűnt, és majd csak a hatvanas évek derekára/végére, egy viszonylagos, rövid enyhülést követően értékelik újra az olyan, tabunak számító írókat, mint Dsida, Áprily vagy Karácsony Benő. A realizmusdogmák pedig jóformán csak az első Forrás-nemzedék megjelenésével, a sztálinista korszak után enyhülnek, egy olyan reformkommunizmus – akkoriban: „alkotó marxizmus” – jegyében, amelyet az új és már elég jó visszhangú generáció kezdeményez. Ezért a tanulmányom címében szereplő évszám csak jelzésértékű, irányzékot ad, ugyanis a tárgyalt hatalmi diskurzus(ok) szemléletvilágának megalapozhatósága nagyjából ekkortól számítható. A hatvanas évek politikai enyhülése ugyanis, bár nagy különbségekkel, de fellendülő irodalmi életet eredményezett Magyarországon és Erdélyben egyaránt, ennek pedig talán az egyik legfontosabb aspektusa az volt, hogy az eddig kényszerűségből elzárt és immár külön irodalmakként kezelt kortárs magyar irodalmak megkezdhették a hiánypótlásokat, egyáltalán, megvolt a lehetősége az egymás iránti tájékozódásnak, az eszmecserének, az értékek számbavételének. A többszörösen fonák, deformált értéktudatú helyzet még messze távol állt attól, hogy konszolidációnak nevezhetnénk, mindenesetre a dogmatikus irodalompolitika, mely a szellemi vezetés „megreformálásán” munkálkodott, enyhülni látszott, s még a hatvanas évek előtti torzulások felszámolására is kísérletet tett. Valamegyest fellendülhetett az irodalomkutatás, 1957-től újraindult a Korunk, s a nemzetiségpolitikai engedmények hatására új intézmények (pl. Kriterion Kiadó) születhettek. Mindemellett a viszonylagos alkotómunkai feltételek megteremtésével nagyobb kilátás nyílt különböző irodalmi irányzatok, elsősorban a magyarországi diskurzusok felé. A hivatalos irodalom mellett szórványosan olyan munkák (sokszor csak rövidke tanulmányok vagy éppen műfordítások) is napvilágot láthattak, amelyekben már érzékelhető volt a poétikai szemléletváltás és a kételkedés a politikai elkötelezettség felülről irányított formáiban. 1957 lezárt egy sematizmussal és irodalmi profétizmussal jellemezhető korszakot, és – elsősorban magyarországi viszonylatokban – tartalmazta a kibontakozás lehetőségeit is.

Romániában a magyar irodalmi diskurzus a hatvanas évektől sérelmei orvoslására próbálta felhasználni a marxista irodalom-felfogást. A kisebbségi diskurzusok eleinte éppúgy eszmei és esztétikai alapkövetelménnyé tették a valóságábrázolást, a valóság visszatükrözését, mint a szocialista realizmus, még ha a kétféle valóságkép között óriási különbségek is voltak. Az uralmi helyzetben lévő marxizmushoz nemzeti – mint nemzeti-ségi – eszmék kezdtek csatlakozni. A népi-realista és a kollektív eszmék pedig egy különös nemzetiségi keretbe foglalva művészetidegen normarendszerbe kényszerítették az irodalmat. Míg a marxista irány az irodalomtudománytól megkövetelte, hogy a maga integrált elbeszélése nyelvén megalapozza az előzetesen megállapított összefüggéseket, egy másik szinten, de ezen a rendszeren belül, a népnemzeti kánon ugyanilyen dogmatizmussal vallotta, hogy csak az irodalom teljesítheti nemzeti hivatását, a közösségi gondok megoldását és a társadalmi szolgálatot.

Maga az irodalom társadalmi funkciója nemcsak hogy az öt megilletőnél hangsúlyosabb figyelmet kapott a hatvanas évek végétől megjelenő irodalomtörténetekben és a kritika gyakorlatában, de teljesen ki is sajátította azokat. Az új irodalmiság szempontjai számára a nemzeti karakter, az anyanyelv és a közösségrepresentáció vált meghatározóvá. A képviselői attitűdöknek nyilvánvalóan más volt az alapja Erdélyben, ahol a társadalmi funkció általában etnikai elkötelezettségben öltött testet, és az esztétikailag dekódolt üzenet elemei konkrét társadalmi hatóerőkké kívántak és tudtak válni. Mégis, az ilyen szcenírozásban testet öltő nemzeti kánon esetében – még ha jóval hosszabb folyamat következményeként is – elkerülhetetlenné vált a kánon fokozatos megmerevedése, mert idővel az irodalmi kommunikáció alapvető esztétikai tartalmait ezek a járulékos komponensek nem pusztán tágították, gazdagították, de torz érték koncepció szerint teljesen ki is sajátították. Végző sorban ez lett az alapja a hetvenes években már egyre nyilvánvalóbbá váló emotív nivellációnak, amely a magyarországi és az erdélyi irodalom recepciója közt mutatkozott, és a kritikai diskurzusokban különböző értékrendeket legitímált. A hetvenes években ugyanis Magyarországon viszonylagosan működött az irodalomnak az a diskurzusrendje, amelyben a véleménykülönbségek, illetve magáról az irodalomról szóló viták is helyet kaptak. A Kádár-rendszer folytatta ugyan az irodalom politikai befolyásolását, és a hetvenes években újra fokozódott a represszió, a kultúrpolitikai offenzíva már nem tudta feltartóztatni az elméleti tájékozódás expanzióját. Tulajdonképpen ez az időszak az irodalmi kereteken belüli diskurzuspluralizálódásnak és az erdélyi irodalom felé fordulásnak az együttes korszaka. A népnemzeti kánon, valamint a kisebbségi magyar irodalmak fogadtatása szempontjából elsődlegesen fontos ez a kettős elmozdulás.

A hetvenes évek Magyarországon olyan új kritikai diskurzusok lépnek előtérbe, amelyek érdeklődési iránya elsősorban a megújuló prózairodalom felé fordul. Ennek legfőbb oka az, hogy az említett időszakban kiemelkedően jelentős művek jelennek meg¹² egy olyan kultúrpolitikai térben, amelyben már nyilvánvaló az ideologikus előfeltevésekre épülő, realista karakterű irodalom lassú kimerülése. A kritika erős megújulásra kényszerült, saját szótárát, érvekészletét kellett megújítania. A hatalmi kánon persze, amennyiben nem akart egyközpontúságáról lemondani és a feltörekvő új diskurzusoknak teret engedni, kénytelen volt új legitimációs bázist keresni. A primitív történetfilozófiai sémát elveszítve nem volt többé biztonságos elméleti támpontja, s mint Veres András írja: „Az egyközpontúság fenntartásában érdekelt magyar irodalompolitikának éppen az okozta a legnagyobb fejtörést a hetvenes években, hogy bár felismerte a változtatás szükségességét, úgy akarta megvalósítani, hogy közben ne veszítse el a hegemon pozícióját. Ám azt kellett tapasztalnia, hogy ha enged, nincs megállás a 'lejtőn'.”¹³ A fokozatosan megmerevedő kánon érvényben volt ugyan, de egyre kevesebben érezték magukénak. Egyre nyilvánvalóbb lett a hivatalosság és az irodalmi élet értékorientációs különbsége, s hallgatólagosan ugyan, de már az oktatás különböző fórumain is létezhetek ún. „magánrang-

¹² Elsősorban Mészöly Miklós, Esterházy Péter, Nádas Péter, Krasznahorkai László, Lengyel Péter és Hajnóczy Péter műveire gondolok.

¹³ VERES András, *Magyar irodalmi kánon a hetvenes években*, Beszélő, 1996/6, 135–147.

sorok”. Mindez azt mutatja, hogy a magyarországi struktúrák szintjén jelentős mértékben enyhült a korábbi diktatórikus magatartásforma, újfajta hangoltságú irodalomértelmezések születhettek, sőt a nyolcvanas évekre ezek bekerülhettek a gimnáziumi reformtan-könyvekbe is. Erdélyre vonatkozólag viszont mindez nem mondható el, hisz leszámítva talán hat–hét évet, konszolidációnak eufemizált periódus se nagyon volt, sőt ekkor kezdődtek a diktatúra legsötétebb évei. Bármennyire is abszurd, ez a helyzet mintegy igazolta a közösségi sorsvállalás irodalmát, és elhallgattatott minden olyan észérvet, amely szerint a társadalmi és az írói szerepkör csak annyiban összeegyeztethető, amennyiben az előbbi nem eredményez teljes ideologizáltságot.

A perifériára mozdulás elkerülése végett és a hatalmi pozíció újbóli megszilárdítása érdekében fordult a népnemzeti irodalompolitika a „hirtelen” felfedezett, valóban méltatlanul elfeledett nemzetiségi irodalmak felé, amelyeket aztán „tisza forrás”-ként, saját érdekeinek megfelelően kívánt kamatoztatni. A hagyományos törekvések erdélyi továbbélésében, a szülőföld-ábrázoló, kisebbségi sorsfaggató és elkötelezett irodalmi retorika erdélyi megszilárdításában nagy szerepe volt a magyarországi fogadtatásnak, a visszhangnak. A romániai magyar irodalmi életet ilyenképpen nagymértékben az anyaországi hatalmi kánon határozta meg, fáziskésés jellemezte, ennek következtében pedig nem vette észre, hogy a „rábízott” értékonzervativizmus egyben végleges leszakadást is jelenthet a nemzetköziségtől és az új magyarországi diskurzusoktól is. A nemzeti(ségi) kánon asszertórikus frazeológiája egy ugyanolyan merev ideológiát testesített meg, mint a marxista, és társadalompolitológiai értékorientációt kívánt érvényesíteni az irodalomban is. Irodalompolitikai kereteken belül mozgott, tehát egy hatalmon belüli ellenzékiiséget képviselt, amikor a kisebbségek jogaiért emelt szót. Ésszerű ezen a ponton különbséget tennünk a feltétel nélküli autoritás és a sokkal korlátozottabb jellegű hatalom között, mint amilyen például az irodalom hivatalosságait megilleti. A kánoniség szempontjából ugyanakkor valószínű, hogy ezek az eltérések csak fokozatokban különböznek, olyannyira, hogy bizonyos irodalomszemléletek, amennyiben ellenzékiiséget képviselnek egy nagyobb hatalmi struktúrában belül – vagy éppen már ennek a pusztá ténye miatt is –, széles népszerűsége, ezáltal hatalomra tehetnek szert. Az ideológiájuk pedig, amely mentén valós vagy látszólagos ellenzékiiségük manifesztálódik – noha ez többé-kevésbé a hatalom intézményes keretein belül megy végbe –, ugyanúgy kisajátító és egyeduralmi lesz. A dolgok politikai kimondásának kényszere természetes igénye volt a korlátozott nyilvánosságnak, a magyarországi politikai hatalom éppen ennek az igénynek részleges kiszolgálásával igyekezett megerősíteni a maga legitimitását. Az irodalmi recepció az erdélyi irodalmat csupán mint kisebbségi elkötelezettségű, értékmentő, anyanyelvápoló irodalmat, a művészt pedig mint a közösség exponensét akarta bemutatni.

A kisebbségi ideológia ilyenyszerű jelenségét rendszerszerűségében, összetettségében kell szemlélnünk. Egyrészt már megvoltak a „gyökerei” Erdélyben, és a diktatórikus politikai rendszer legitimitációs bázist nyújtott jelenlétére, másrészt az anyaországi hivatalos irodalmi recepció sematikusan általánosító képének alapelemévé vált, amely aztán elvárásként hatott vissza az erdélyi magyar irodalmi életre. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy amíg a két világháború közt a kialakult, sajátos erdélyi kánon magyaror-

szági elismertetése nemcsak hogy nem volt zökkenőmentes, de az Erdélyi Helikon köré tömörülő irónemzedék nem kevés erőfeszítésébe is került, addig a tárgyalt korszakban, az immár romániai magyar irodalom „felfedezése”, sajátosságainak legitimálása és beemelésé az összmagyar-irodalomba a népnemzeti uralkodó diskurzus oldaláról indult meg. Az erdélyi irodalom kortárs vetületei iránt érdeklődők is gyakran a transzilvanista hagyományból és az akkori erdélyi irodalom történeti sajátosságaiból indultak ki. A tájékozatlanság és az érzelmi vetület lett az alapja annak a kezdeti recepciónak, amely legtöbbször, túl az udvariasságokon is, megmaradt a tájékoztatás, a híradás szintjén.

Valószínű, hogy a húszas évek transzilvanista hagyományában keresendők azok az írói „arcvonások”, jellegzetességek, amelyek képviselési és pedagógiai eszményeknek alárendelve a művészi törekvéseket, az erdélyi alkotói öntudatnak olyan vonást kölcsönöztek, amely hosszú időre meghatározta az érvényes írói/költői attitűdök mibenlétét. Erdélyben a represszió fokozódásával már-már kötelezővé vált a kisebbségi elkötelezettségű irodalom. Az az irodalmárréteg, mely hatalmi pozícióban volt Erdélyben, nemcsak megdorgálta, de meg is vonta a cselekvés lehetőségeit az olyan szerzőktől, akik az antiindividualitás szabadságát nem feltétlenül rendelték alá a „közösségi én” javára döntő irány meglehetősen szűk gondolati horizontjának.¹⁴ A sorsközösségi irodalom ideológiai kánon szerepét öltötte, s mint minden ideológia, hatalmi befolyás alatt tartotta az irodalmi rendszert, s annak egyik tárgyát kiemelve, a többihez képest fontosabbá nyilvánítva, exteriorizált, abszolút tárggyá avatta. A sajátos módon kanonizált értelmiségi létől olyan szerepkört követelt, amely elsődlegesen a helyi, a kollektív értékek tematizálását a nemzetiségi képviselés nevében vállalta. A „népi mandátummal” rendelkezők éppoly hatalmi módszerekkel száműzték az irodalmi közéletből az értelmiségi messianizmussal szemben az autonóm művész kritikusi magatartását választók műveit, mint ahogy azt egyébként a hatalmi cenzúra tette a saját ideológiájára „veszélyes” (élet)művekkel. Igaza lehet Láng Zsoltnak, amikor az irodalomban is „bolsevik beállítottság”-ról beszél.¹⁵ Az olyan életművek, mint a Dsida Jenőé, a Szilágyi Domokosé vagy a Székely Jánosé, sem az erdélyi értékelésekben, sem pedig a magyarországi recepcióban nem kaphattak akkora hangsúlyt, amekkorát a „sajátosság méltóságá”-nak „esztétikai” megjelenítését részben vagy teljesen föl vállalók. A recepcióbeli névsor és az arányok is ennek megfelelően alakultak, sőt még a felnövő Forrás-nemzedékek műveinek fogadtatását is az a kritikai diskurzus jellemezte, amely a saját elváráshorizontnak való megfelel(t)és szerint válogatott és értékelt az életművekben. Ugyanakkor a magyarországi képviselési diskurzusok erdélyi irodalommal való foglalkozásának és a recepció alakulásának olyan érzelmi-pszichológiai vetületei is vannak, amelyeket lehetetlen figyelmen kívül hagyni. A kánonba tartozó művek, melyek az említett ideológiát – ha pusztán nyelvi fondorlatban, allegóriában is – felvállalták, csoportösszetartó totemként működtek. Ez feltűnően érvényesült akkor, amikor a szöveget adaptálták, és alkalom nyílt arra, hogy egy színházi előadáson vagy egy film levetíté-

¹⁴ Lásd pl. Sütő András erkölcsi-politikai „szigorát”, mely sokszor nemcsak a fiatalabb generációt, de pályatársakat is érintett (Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Székely János), vagy részletesebben a Csipkerózsikavítát.

¹⁵ LÁNG Zsolt, *Hányan mentek Piripócsra?*, Ariadné Könyvek, 1995, 108.

sekor sokan egyszerre élik meg azt az azonosulás-élményt, amit a szöveg lehetővé tett. Amint Cs. Gyimesi Éva is rámutat: „Azok a művek vagy életművek, melyek ideológiát hordozhattak pusztán azzal is, ha bennük a mi-tudat kifejeződött, olyan összetartó erővé váltak, mintha a betiltott nemzeti szimbólumokat helyettesítenék. Ezért az esztétikai élmény személyes átéléséhez többnyire hozzáadódott a – más módon ki nem fejezhető – kollektív összetartozás érzése, ami a rendszeres elfojtás következtében egy katarzissal is felért. Az ily módon kiváltott élmény ideológiai értéke sok esetben nagyobb hatású volt, mint a mű önértéke, vagyis az, aminek a kisebbségi helyzettől függetlenül is érvényesnek kellett lennie: az esztétikum.”¹⁶ Így némileg érthető, hogy miért kanonizált az irodalmi köztudat elsősorban ilyen, ideologikummal telített műveket, és hogy miért tulajdoníthatnak műalkotás rangot a mi-tudatot kifejező és valamilyen formában politikai ellendiskurzusnak számító, ám alig formált szövegeknek is. Minthogy a diktatúra alatt jóformán az irodalom volt az egyetlen eszköz arra, hogy az erdélyi magyarság identitástudatát kifejezze, a magyarországi kritikák is mindent alárendeltek e közösségi sorsvállalásnak. Ugyanakkor ez szorosan kapcsolódik ahhoz a fentebbi állításunkhoz, hogy az érzelmi hatvány és az udvariasság – erdélyi viszonylatban – ugyanúgy meghatározta a magyarországi recepciót akkor is, amikor már új, potens diskurzusok kezdték meghatározni az anyaországi irodalom-felfogást, ám ezek is legitimként fogadták el azt az ideológiai hátteret, amelyet a „képviselési és sorsközösségi” irodalom szlogenjeivel a népnemzeti kánon a romániai magyar irodalomra „hagyományozott”.

Minthogy minden irodalomtörténeti kánonnak lényegéhez tartozik az értelmezés, a kritika és a népszerűsítés, a hivatásosak, az irodalomról szólni kívánók saját viszonyukat is meg kell hogy határozzák tárgyukhoz: az irodalomhoz, a szerzőhöz, annak személyéhez, illetve szerepéhez. Csakhogy a tárgy, amellyel szembekerülnek, annak révén, hogy megbecsült szférában keletkezett, annak révén, hogy széles rétegek által értékesnek minősítettet – vagy eleve mert ilyen értékelés reményében van róla szó –, tiszteletet ébreszt a róla nyilatkozókban. A tisztelet pedig, sokszor az azonos oldalon állás, az egy kánonbeli lét, az „állandó közelség” vagy az érzelmi töltet miatt is megilletődéssel jár együtt, és nemcsak elfogultságba, de rajongásba is átcsaphat. Így a sokszor tényyszerűnek szánt leírás is dicsőítéssé, akár hódolattá válhat. Margócsy István figyelmeztet: „...a nagyság, jelentős szerep és nagyszabású teljesítmény sem követelheti meg, hogy a tárgy kikerüljön a racionális elemzés hatálya alól, az elismerés nem szüntetheti meg az analitikus leírás igényét, az összehasonlító értékelés érvényét.”¹⁷ Föltehető persze a kérdés: melyik kánon vagy melyik irodalmár tudja teljes mértékben kivonni magát érzelmi töltetek, kultikus képzetkörök hatása alól? A kánoni eleve-determináltság, melyet a dolgozatomban elején említettem, azt is jelenti, hogy még a racionális, a kultuszellenes kritika is legfeljebb csak törekedhet a teljesen objektív leírásra: önmaga helyzetét akkor látja tisztán, ha állandó korlátozottságára képes reflektálni. A tárgyalt korszak ideologikus alakzatainak viszonylatában ez még inkább hangsúlyozza az ideológiakritikával kapcsolatos elvi elvárá-

¹⁶ Cs. Gyimesi Éva, *Értéktudat és önreflexió*, Korunk, 1992/8, 5.

¹⁷ MARGÓCSY István, *A magyar irodalom kultikus megközelítései*, ItK, 1990, 288–312.

saink problematikus voltát, minthogy az ilyen irányultság nem viszonyulhat oly módon az ideológiához, hogy azt valós társadalomontológiai összefüggéseiből kiszakítottan jelenítse meg. Az értékelések értékelése és egyáltalán mindenfajta kritika, beleértve annak kategoriális és módszertani tisztaságra törekvő elméleti változatait is, legfeljebb csak jogosult lehet, teljes mértékben objektív és elkötelezetlen aligha.

Érvényesítve mindezt a tárgyalt korszak „kritikai” megnyilatkozásaira, valamint saját konklúzióinkra egyaránt, az alábbiakban a kisebbségi irodalmak intézményes recepciójának olyan kultikus beállításmódjaira és szemléleti buktatóira szeretnék még felhívni a figyelmet, amelyet a tárgyalt témakörben egyetlen jövőbeni alapos vizsgálat sem hagyhat figyelmen kívül.

Minden kánonkutatásnak fel kell mérnie azt a nyelvet, amelyet a metakanonikus szövegek használnak, értelmezéseik, értékpreferenciáik rejtett előfeltevéseivel, politikai, ideológiai vagy személyes indokaival együtt. Egy kánon fejlődéstörténetét vizsgálva szemügyre kell vennünk sajátos szertartásrendjét, nyelvi/retorikai jellegzetességeit, intézményesedését és társadalmi hatásait, tehát a kanonizációnak olyan sajátos formáját, amely az elismertségen túl társadalmi-szocializációs, sőt pszichológiai háttérnek a motivációs töltetén is alapszik. A kanonizáció során szerző és életműve egyaránt kivételes bánásmódban részesül, ennek megfelelően feltétlen védelem és magasztalás jellemzi. A művészt általában valamiféle kultikus tér övezi, s hallgatóságos közmegegyezéssel kell megküzdenie annak, aki „profán” kritikával akarja illetni. A kanonizáció ilyen extrém eseteiben a retorikai nyelvezet olyan kijelentésekben ölt testet, amelyeket sem bizonyítani, sem cáfolni nem lehet, mert részletes tapasztalati ellenőrzésre nincs lehetőség.¹⁸ Ennélfogva az ilyen művészi presztízs egyfajta lezártaságot, hozzáférhetetlenséget is jelent, a hatványozott érzelmiségű magasztalás a presztízs és a tabu összefüggéseire is rávilágít, minthogy nemcsak véd, de az elszigeteléshez is besegít. A kánoni mitizálás általában oly messzire megy, hogy a műalkotásokat is pusztán a szerzői név alapján ítéli meg. Ahogy Hauser Arnold is rámutatott: „A név mércéül szolgál a kiállítás katalógusában vagy a műsorfüzetben, és ha történetesen más nevének írnák ki, mint kellene, a kiállítás vagy a koncert látogatója köztudottan inkább hisz annak, amit olvas, mint annak, amit lát vagy hall.”¹⁹

Az erdélyi irodalommal kapcsolatos kultikus beállítottságra – melyet a vizsgált kánon a kezdetektől fogva propagált – is jellemző, hogy a recepció pozitív végkicsengése az abszolutizált hős személyének és nem annyira a műalkotásnak szólt, vagy amennyiben mégis, azt nem tudták függetleníteni a nyelvet őrző, ápoló és az egész kisebbségi magyarságot képviselő és védő szerző alakjától. A szempontokat ilyenkor attól függően

¹⁸ Uo.

¹⁹ HAUSER Arnold, *A művészet szociológiája*, Bp., Gondolat, 1982, 544. „Hogy mire képes a fetiszizált tárgyba vetett vakhit – írja egy másik helyen a szerző –, azt jól mutatja az alábbi történet: 1837-ben Párizsban előadták Beethoven és egy Pixis nevű zeneszerző egy-egy trióját. A műsort hirdető plakátokon felcserélték a két zeneszerző nevét, és a közönség, noha kétségkívül művelt, zenekedvelő emberekből állt, közönyösen hallgatta végig Beethoven művét, és élénk tapsal jutalmazta Pixis művének előadását, amelyet Beethovennek tulajdonított.” *I. m.*, 561.

határozták meg, hogy az interpretáció az irodalmi kommunikáció mely tényezőjét és milyen mértékben tematizálja. Így poétikai megoldások, motívumrendszerek és szövegstruktúra helyett elsősorban eszmék, társadalmi-történeti tények, életvezetési minták és írói modellek hangsúlyozódtak. A recepcióban így olyan nyelvhasználati mód érvényesült, amelynek az elsődleges rendeltetése az lett, hogy egy mű szemügyre vételekor egy közös vagy annak szánt meggyőződés lélektani hitelességét igyekezzen valamely tényleírásnak látszó, de ízig-vérig metaforikus állítással sugallni. A kritikai nyelvhasználatot a kultikus-metaforikus nyelvhasználat és a gyakori szuperlatívuszok retorikája váltotta fel.

A kánonképződést döntően befolyásoló előfeltevés- és elvárásrendszerek mindig előre megalkotják az interpretáció terét, így az irodalmi kritika szükségszerűen kánonkommentárrá válik. A népnemzeti kánon ideologikus elvárásai a művészre is vonatkoztak, sőt mítoszteremtés esetén elsősorban őrá. A tárgyalt periódus hatalmi irányzatának irodalom-felfogására jellemző volt a tablókészítés, vagyis az az alkotási technika, amely kihasznál minden esélyt a nagy elvárásokkal terhelt művészarc kialakítására. Olyan arc képét kellett a műben, a mű mögött megmutatnia, amelyet (m)értékadónak, mintának szánt. A maszkkészítés nemcsak a művészre, de az oeuvre egészére jellemző volt, életmű és szerzője halhatatlanságát igyekezett legitimálni oly mértékben, hogy tárgyát abszolutizálva sok esetben mentes volt minden valós kritikai megnyilatkozástól. Cs. Gyimesi Éva jegyzi meg, hogy „...a kisebbségi létben nem alakulhatott ki olyan kritikai élet, amely – ha egészséges – természetéhez tartozik a tapintatlanság: hogy a kritikus nincs tekintettel a körülményekre, nem keres külső mentséget arra, ha egy adott mű rossz, ha valamely mélyen tisztelt szerző sikerületlen könyvet ad ki a kezéből, hanem a helyzettől némiképp független értékítéletekre vállalkozik.”²⁰ A művek megjelenésével és bemutatásával egyidejű kritikai fogadtatást alapvetően az határozta meg, hogy a kánonnak megfelelően, a romániai diktatúra társadalmi-történeti kontextusában kellett elhelyeznie a műveket. Így válik érthetővé – ahogyan Lázok János Sütő András drámáival kapcsolatban fogalmaz –, hogy a „hatalmi problematikát a kritika jórészt allegorikusan értelmezte, a romániai magyar kisebbség jogfosztott helyzetére közvetlenül reflektáló ideológiai-politikai üzenetként fogta fel. Ez az allegorikus megközelítés – a társadalmi-politikai helyzet közvetlen adottságaiba beleragadva – ideologikusan egyenirányított értelmezéseket generált.”²¹ Ezek az ideologikusan egyenirányított értelmezések kisajátítottan meghatározó befogadói attitűdöket vártak el, minthogy az érintett közösség minden tagjára általános érvényességet követeltek. A kritika rituális szerepét így a beavatás, az intézményesülés, a mitizálás sorrendjével írhatjuk le. A kritikákban megjelenített „szerzői arc”, valamint az intézményesített szertartások és a szemléletformáló, stilizált nyelvezet mind a legendaképző törekvéseket erősítették. Az általuk képviselt képzetkör olyan rendszert alkot, amely rendkívüli erővel hatott vissza az irodalomról való gondolkodás jellegére, a befogadói attitűdökre, még akkor is, ha mellettük szakmailag igényes, objektív szövegértékelések is születtek. Ezért vált lehetségessé az, hogy művek önértéke mellett/helyett a kánoni rang-

²⁰ Cs. Gyimesi Éva, *Az elszigeteltség fokozatai*, ItK, 1994, 722.

²¹ LÁZOK János, *Sütő András drámáiról munkássága a hetvenes években*, doktori disszertáció kézirat, Kolozsvár, 1997.

sorolásban az írói-közéleti szerep körüli képzetkör kapott nagyobb hangsúlyt. A már említett Sütő Andrással kapcsolatban Bertha Zoltán is belátja, „... hogy a magyarországi köztudat felületesen tájékozott része a hetvenes évek elejétől sokáig szinte csak övele tudta azonosítani az erdélyi magyar irodalmat.”²² Tegyük hozzá: egyoldalú (el)ismertségében nem kis mértékben közéleti szerepvállalása is szerepet játszott.

A kultikusnak nevezhető jelenségcsoportok mellett olyan más, rituálisnak nevezhető tevékenységek és események (évfordulók, díjkiosztások, antológiák, különszámok, monográfiák megjelenése stb.) is befolyásolják a recepciót, amelyekre e tanulmányban nincs mód kitérni, ugyanúgy, ahogy a tankönyvbéli szereplésre sem, amely általában a legmeghatározóbb tényezője a kánon széleskörű elfogadtatásának, illetve fenntartásának. A teoretikus vizsgálatok terén ezekre új elemzések, más előtanulmányok során lenne érdemes kitérni, hogyan feldolgozást érdemelne a szerzők közéleti és irodalmi tevékenységeinek, címeinek, rangjainak, kitüntetéseiének az összevetése is.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy bár a hetvenes évektől egyre több erdélyi irodalommal foglalkozó kézikönyv jelent meg, az olvasóközönség csak a hatalmi kánon által képviselt diskurzust és értékrendet ismer(het)te meg és fogad(hat)ta el legitimként mint tulajdonképpeni erdélyi irodalmat. Az elmúlt évtizedek magyarországi recepciója olyan értelemben mindenképp értékes és elismerésre méltó, hogy hiányt pótolva többé-kevésbé pontos tájékoztatást igyekezett adni arról, mi is történik a kortárs erdélyi irodalomban. Ebből a szempontból óriási érdemeik vannak azoknak a szerzőknek,²³ akik a határon túli magyar irodalmak felé is fordultak, az ottani irodalmi élettel, helyzettel tanulmányokban, kézikönyvekben foglalkoztak. Másrészt – a dolgozatban említett összetett okok miatt – a recepció olyan egyoldalú képet generált, mintha a kisebbségi kortárs irodalom nem lenne más, mint kisebbségi problematikát tárgyaló irodalom. Az ilyen, kritikai éltől mentes, kitüntető dédelgetés – legyen végre világos – inkább infantilizál, mintsem érdemszerű, kritikai rangot ad. A tárgyalt korszak életművei sokkal értékesebbek, mintsem el lehetne/kellene fedni őket a recepcióban meghonosodott mítosszal. E tanulmány célja sem volt más, mint az eddigi alapfelvetésekre való rákérdezés, tudván, hogy a jó kérdésfelvetés nemcsak elgondolkodtat, de vissza is riaszt az egyszerű megoldásoktól.

László Boka

CANONISATION ET « VISAGE DE L'AUTEUR » DANS LA RÉCEPTION DE HONGRIE DE LA LITTÉRATURE TRANSYLVAINNE DE LANGUE HONGROISE

L'étude traite du fonctionnement et des conditions de la création d'un canon dans une période particulière de l'histoire littéraire hongroise où l'idéologie du canon d'un pouvoir révolu continue à déterminer les stratégies de l'interprétation de la réception. Sous cet angle, elle attire l'attention sur le caractère trop exclusif de la réception de Hongrie de la littérature hongroise de Transylvanie ou de Roumanie. En tant qu'étude

²² BERTHA Zoltán, *Sütő András*, Pozsony, Kalligram, 1995, 14.

²³ Elsősorban Szokolczay Lajos, Béládi Miklós, Czine Mihály, Pomogáts Béla, Széles Klára, Ilia Mihály, Bertha Zoltán és Görömbei András nevét említhetjük.

d'initiation, elle démontre l'influence de certains critères d'ordre idéologique et politique, du décor historique spécifique dans la création du canon et, l'effet trop exclusif et infantilisant de la réception qui continue à être marqué par cette influence malgré le changement du décor historique.

L'étude comprend plusieurs parties, en esquisant certaines conditions de la création du canon et des phénomènes canoniques, elle traite d'approches culturelles qui marquent ce genre de réception. La politique littéraire de Hongrie et de Transylvanie ont marqué la réception à tel point que, à la place d'une évaluation objective des valeurs esthétiques des œuvres il s'agit souvent d'une analyse des aspects psychologiques et sentimentaux. Le « visage de l'auteur » très présent dans les critiques, les cérémonies devenues institutionnelles et le langage idéologique ne laissaient accepter comme littérature transylvaine que les valeurs déclarées par le canon officiel.

Incitant à évaluer la complexité du problème et à analyser les liens d'ontologie sociale, l'auteur attire l'attention sur la nécessité de briser la monotonie, de protéger les valeurs et en même temps de ne pas négliger d'autres valeurs, notamment celles qui ne font pas partie du discours focusant sur les caractéristiques populaires et nationales de la culture.